

Tarih-i Ziyâ:

Mahzun Hudutların

Tarihi

Cengiz Aydoğdu *

"Bir toplumun niteliğinin ne tür bir tarih yazdığından veya yazamadığından daha güvenilir bir göstergesi yoktur."

E.H.Carr.

"Haçlıların en büyük başarısı bugünkü tarih kitaplarıdır."

Cemil Meriç.

1970'ler Türkiye'sinde kurulan "vatan kurtarma hayalleri" ne heyecanla iştirak eden ve önüne çıkan her yolu yürünecek yollar cümlesinden zanneden bir lise öğrencisiyken, kendisi dahi benzer hülyaların mağruru (mağduru da diyebildik) olan bir büyüğüm, "Boş şeylerle uğraşıp vakit kaybetme, evveliyetle temel eserleri oku" diyerek elime bir kitap tutuşturdu, "bu, sana yol gösterici olur". Yol gösterici olur dediği kitap, adına bugün dahi ısınamadığım ama o gün bu gündür elimden düşüremediğim bir kitaptır; "Türk Kültürü ve Milliyetçilik". Yazarı, o yıllarda neşredilen "Gençlik Dergileri"nde ve günlük Ortadoğu gazetesinde adına sıkça rastladığım birisi idi:

Erol Güngör. Biraz isteksizce ve zorlanarak ama "okudum bitirdim" diyebilmenin zevkini düşünerek sabırla okumaya koyuldum. Garip bir kitaptı; içinde, ne düşman gösterilen bir hedef, ne de o yıllarda hayli geçerli olan savaş naralarından eser vardı. Esere ciddi, ağırbaşlı, biliyor olmanın verdiği bir güven duygusu (vekar mı demeliydim) ve soğukkanlılık hakimdi. Sadece insanı yer yer tebessüm ettiren ironik bir çeşni ve eskilerin "i'caz" dedikleri çeşitten bir söyleyiş mahareti. Sonraları (ve hâlâ) başucu kitaplarım arasına girecek olan bu kitapta öyle bir bölüm vardı ki, doğrusu beni, yani doğduğu şehrin dışına çıkmamış, dedesinden aldığı klasik terbiye ve devam ettiği Cumhuriyet okullarında öğrendikleriyle hayatı anlamaya çalışan bir Orta Anadolu kasaba delikanlısını sarsacak, bütün öğrendiklerinin mütereddidi durumuna düşürecek mahiyet arz ediyordu. Erbabı bilir ki bu fasıl, kitabı ilk okuyan herkesin en çok dikkatini çekecek olan, rahmetli Erol Güngör'ün Dündar Taşer'i anlattığı "Bir İnsan Bir Kültür" başlığını taşıyan bölümdü. Bu sayfalarda Erol Bey bir sanatçı hasasiyeti ile Taşer'i resmediyor ve adeta kelimelerle onu diriltip okuyucunun karşısına oturtuyordu. O satırlarda sanki karşınızda oturan Taşer konuşuyordu. Söylediği şeyler doğrudan kalbe intikal edecek mahiyette ve dinleyenleri "sözün kudreti"ne inandıracak sıklıkta "bir dilimi baldan tatlı, bir dilimi zehir zıkkım" şeylerdi. Mekteplerde okutulan "Kurtuluş Savaşı Edebiyatı" ile neredeyse kendi kendine acıyacak kadar ezik bir ruh haleti içinde, kendi kendinin gözünden düşme noktasına gelen bizler için bu sözler, bir cumhuriyet çocuğu zihnine IV. Murad'ın güzü gibi inen ve uğrattığı sadmeden sonra düşmesin diye tutup kaldıran sözlerdi. Taşer'in ve tabii ki bu sözleri bizlere aktaran Erol Bey'in içimizin derinliklerine işleyen ve ruhumuza yakın kaynaklardan neş'et eden bir sesi vardı: *"Benim neslimden olanlar imparatorluğumuzu harita, yani kağıt üzerinde gördüler. Devletimiz bize göre bir coğrafya parçasından ibaretti, ama bu büyük coğrafya bile kitap sahifesine çizildiği zaman adeta avuç içi kadar ufak görünüyordu."*

(*) Sivas Vali Yardımcısı.

Zaman idraki kendi çocukluk çağı, mekân idraki de içinde yaşadığı kasaba hudutları içinde kalmış olan genç bir insan elbette ki, dünyanın yarısını kucaklayan bir tarih vakiasını kavrayamazdı. Biz dağılan devletimizden elde kalan toprakları da haritada gördük, ama bu harita aynı ebatta kağıtlara çizildiği için en az imparatorluğumuz kadar yer kaplıyor, hatta teferruatlı olması yüzünden bize daha büyük gibi geliyordu.

Yaşımız ve bilgimiz ilerledikçe önce coğrafyayı tanıdık. Cihan harbindeki bozgununda topraklarımızın elden gittiğini, bize sadece Anadolu yarımadasının kaldığını anladık. Ama öğretmenlerimiz bize hep yabancı milletlerin bizden ayrıldığını, bizimde kendi topraklarımıza çekildiğimizi söylüyorlardı. Biz bu tarih görüşü ile radyolarda hergün okunan Rumeli, Kırım, Yemen türkleri arasındaki tezadı da fark edecek halde değildik: Ailemizde ve yakınlarımız arasında Hicaz'da, Gazne'de, Balkanlar'da, hatta Azerbaycan'da savaşmış ibtiyalar vardı; bunlar kaybettiğimiz topraklar için ağlar dururlardı. Öğretmenimize göre bunlar Arabın, Acemin ülkesini korumak için boş yere kan dökmüşlerdir. Ama Kâbe'nin müdafaasında bulunan dedem Arap diye bir millet veya devlet tanımıyordu, o İngilizlere karşı devletimizin topraklarını korumak üzere savuştığına inanıyordu. Bilgisine saygı duyduğum öğretmenimizin ilkokul görmemiş dedemden cabil olduğunu anlamam için aradan uzun yıllar geçti. Bir gün İstanbul ve Edirne de elimizden çıksa, öğretmenimiz herhalde oraların zaten Bizans toprağı olduğunu, bizim yine vatanımıza çekildiğimizi söyleyecekti. Bize vatan'ın iyi bir tarifini yapan olmadı, ama öyle anlaşılıyordu ki, vatan düşmanlarımızın bizden henüz almadıkları yerdı. Wilson'un teklif ettiği plan gerçekleşseydi Türk vatanı Konya vilayeti olacaktı. Acaba o zaman birisi çıkıp da bizim buraya Orta Asya'dan geldiğimizi, başkalarının yurdunda haksız yere bulunduğumuzu söylese ne yapacaktık? Rumeli gibi, Suriye ve Irak gibi, Arabistan gibi, Mısır, Kuzey Afrika gibi, Akdeniz adaları gibi, Balkanlar gibi, Budin ve Belgrad gibi, Anadolu

yarımadasını da sonradan almış değil miydik?⁽¹⁾

Dünyayı yönetme tecrübesine sahip bir milletin çocukları için bu sözler çoktan söylenmesi gereken sözlerdi ama, ben yeni duyuyordum ve duyduklarımı düşündükçe de, bu sözleri söyleyebilmenin dahi asgari bir emek, alınteri ve cehd istediğini farkediyordum. Çünkü, bu kelimelerin gerisinde yatan "kendinden emin olma" duygusu öyle kolay kazanılacak bir mevhibe değildi ve katıyven cehaletle bir arada bulunamazdı.

Rahmetli Erol Bey, yazının sonuna küçük bir dipnot düşmüştü: "Bir dostumuz Taşer'in sohbetlerinde tuttuğu notları kitap haline getirerek 'Taşer'in Büyük Türkiye'si' adı altında yayınlanmış bulunuyor. Okuyucunun bu kitaba müracaat etmesini hararetle tavsiye ederiz". Bu "Harareti" tavsiyeye uyararak kitabı aradım, buldum ve okudum. Bana "yol gösterici olur" diye verilen kitap hakikaten bir mürşid olmuş ve ben ikinci bir başucu kitabına kavuşmuştum. Hâlâ sıkıntılı anlarımda belki inşirah verir diye müracaat ettiğim bu kitabın müellifi kendini gizlemişti; büyük bir mahviyetkârlıkla, belki Taşer'in adını öne çıkarmak için, belki Taşer'e duyduğu hürmet duygusu ile kendini sadece "Z.N" kısaltmasıyla remzetmişti. Bu Z.N.'nin Ziya Nur olduğunu öğrenmemle Z.N.'nin ikinci kitabına doğru âdetâ bütün şuurumla yönelmem bir oldu. Filibeli Ahmed Hilmi Bey'in İslâm Tarihi. Ötüken Yayınları tarafından neşredilen İslâm Tarihi'nin gerçekte Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'ye mi, yoksa Ziya Nur Aksun Beyefendi'ye mi ait olduğunu tayin etmek doğrusu oldukça güçtür. Zira kitabın yansından fazlası Ziya Bey'in paha biçilemez kıratla mütalaaları ile yüklü istitradlarla zenginleştirilmiştir (ki erbabına "hararetle" tavsiye olunur).

Beni Ziya Nur'a götüren Erol Güngör-Dündar Taşer silsilesi, gerçekte Türk Fikir hayatında pek fazla dikkat çekmeyen ama bir nesil üzerinde tesir icra etmiş önemli bir fikir cereyanının ve tarih görüşünün menbainı ortaya koyan bir silsiledir ve bu halkaya Yahya

(1) Türk Kültürü ve Milliyetçilik sh. 147-148.

Kemal'i dahi ilave etmek gerekir. İçlerinden hiçbirisi meslekten tarihçi olmayan bu insanlar (bir şair, bir asker, bir sosyal ilimci ve bir muşahib derviş; fena fid-devle olmuş bir derviş) geçmişe bakmanın poetika'sını ortaya koymuşlar ve geçmiş hakkında "tarih" olmayan güzel şeylerin de söylenip yazılabileceğini göstermiş, tuhaf olmaya gücü yeten tuhaf insanlardı.

Geçmiş Ölü Değildir; Geçmemiştir Bile..⁽²⁾

İnsanların sahip olduğu, bilgi, insan hayatını çerçeveleyen şartlardan ayrı düşünülebilir mi bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki, bilgi her taraftan hayatın şartları ile kayıtlıdır. Tarih bilgisi, yaşadığımız hayatı tayin edici veya hayata tesir eden yorumlardan arındırıldığında kuru bir malumat yığınıdır. Tarihinin üzerinde çalıştığı geçmiş, belli anlamda bugün hâlâ uzviyetini sürdüren bir geçmiş değil midir? Eğer tarihi olanın altında yatan düşünceyi tam olarak keşfedebilsek ve bu keşif bugün için bir mânâ ifade edebilse, geçmiş, canlanıp aramızda yaşamaya başlamaz mı dersiniz? Eğer öyleyse tarihten ziyade tarih yorumları (felsefeleri) kitleler için daha caziptir. Tarihin ilim olarak değeri ve geçmişin vesikalarla tesbiti ilim adamları için bir kıymet ve merak unsurudur. Tarih ilmiyle uğraşanlar dışında kalan insanlar için tarih, düşüncelerin tarihinden başka nedir ki? Bizler tarihi düşüncenin bu güne dair söylediği şeyi aramaz mıyız? Zaten en tarafsız ilim adamı dahi geçmişi bu günün anlayışı ile inceleyebilir, bu mânâda tarih bugün yaşayan şeylerin de tarihidir. Cemiyetleri en çok alakadar eden ise tarihten gelen ve hâlâ yaşayan şeyler arasında kalp ve ideal dünyasına ait olan değerlerdir. Çünkü kalp ve ideal kuvveti, tarihin her devrinde müesseselerden daha kuvvetli ve daha kalıcıdır. Tarihi bu şekilde anladığımız takdirde ilimden ziyade sanata yakın olduğunu kabul etmek durumundayız ki işte bu noktada yolumuz Yahya Kemal'le kesişecektir. Zira Yahya Kemal, Türk Tarihi'nin ve özellikle Osmanlı Tarihi'nin "soh-

betini" yapmış adamdır. Söz'ün bütün sanatlarıyla bir cümbüş, bir şehrayın halinde resmi geçit yaptığı, içe ait bir mutantan merasim heybetindeki (bu gün elimizde ancak kırıntıları bulunan) bu sohbetlerin fârik hususiyeti tarihin manevi bir ziyafet ve lezzet unsuru olarak takdimidir. "Tozlu zaman perdesi"nin an be an aradan kalktığı bu sohbetlerde bütün bir geçmiş canlanır ve sohbe katılan her fâni "Fâtihâne bir zann" içerisinde "geçmiş zaman erleri" ile birlikte seferlere katılır, âbidelere taş taşır, mevlevi âyinlerinde rakseder horasan erenlerinde el alır, hülâsa yerli yerinde duran o rüyadan nasibine düşenle kâm-yâb olur. Sezai Karakoç "Yahya Kemal: bozgununda bir fetih düşü" mısraında ne kadar haklıdır.

İbn-i Haldun "mânâsına nüfus edilmediği, hadiselerin sebepleri anlaşılmadan kaldığı takdirde, tarih hususunda alim ile cahil müsavidir" diyor. Yahya Kemal kumaşındaki insanlar bu nüfuzu "o fâtihâne rüya"yı yeniden yaşamakla, yani "ruhun malzemeleri" ile inşâ ediyorlardı. Dündar Taşer de o rüyayı yaşayan bahtiyarlardandı. Ona fikir hayatımız içinde "sadece kendine benzeyen bir insan" olarak tarif edebiliriz. Onu tanıtmak için cumhuriyet tarihinde emsal gösterebileceğimiz, ona benzeyen bir kimse var mıdır. Bir askerdi, ama bu kelime Taşer adı ile yan yana gelince yürürlükteki anlamını yitirip sihirli bir tesir gücüne haiz olmuyor mu? Sevenleri ona "Türkmen Ağası" derlermiş; bu adlandırma her halde (Rahmetli kendini Türk Tarihi'nin varisi saydığı için) bir "İntak-ı Hakk" nüktesi kadar zarif düşmüştür. Taşer, tarih şuurunun ıstırabını yaşayan ve o şuuru bir "daussıla" gibi etrafına dağıtan tarih velfisi idi. "Taşer mentalitesi"nin ortaya koyduğu tarih görüşü; bir insanın, milletinin tarihini tıpkı şahsi hatıraları gibi yanından ayıramayacağı yönündedir. Taşer'e göre, bugünle iktifa eden bu günü anlayamazdı.

Erol Güngör ise, Yahya Kemal ve Dündar Taşer'de gördüğümüz tarih telakkisini, sahip olduğu sosyal ilim formasyonu yardımıyla itiraz edilemez bir tarzda tahlil ve tesbit eden adamdı. Ona göre, sosyal ilimlerde "bi-

(2) William Foulkner.

limsel" batıl itikatlara yer olmadığı gibi milli telakkilerin "doğru" veya "yanlış"lığı sorgulanamaz; belki telakki kaynağının sıhhati tetkik edilebilir. Yahya Kemal ve Dündar Taşer'de gördüğümüz romantizmin yanında Erol Güngör'de ilâveten ilim adamı olmanın rahatlığı, vuzuhu ve nefis itimadı da vardır.

"Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si"ni yazarak Türk gençliğine sağlam ve sıhhatli bir Osmanlı perspektifi bırakan Ziya Nur, işte bu geleneği içinde bir yerlerde aranmalıdır. Erol Güngör, Dündar Taşer ve Ziya Nur'un birbirlerini tanıdıklarını düşünürsek, mesele hemen tavazzuh eder; Muhtemelen bu üçlünün uzun sohbetleri ve kafa çatlatan tefekkür ziyafetleri olmuş, birbirlerini etkilemiş ve etkilenmişlerdir, fikir alışverişlerinin yanında bir çok yeni fikir terkibine de birlikte ulaşmışlardır. Yahya Kemal'e göre, "eski edebiyatımızın kaynağı şifahî kültürdü", yani sohbet. Eskilerin büyük önem verdikleri ve yüzyıllardan süzülüp gelen peygamberî bir "edeb"le icrâ edilen ve bugün artık tarihe mal olmuş olan "sohbet" müessesesinin Taşer ve Ziya beyler neslinin de kemâl-i ciddiyetle devam ettikleri bir faaliyet olduğunu biliyoruz. Onların yaptıkları, tarafların içe ait mâceralarının ve derûn yolculuklarının bütün uğrak yerlerini ve kavislerini birbirlerinin yüzlerinde okuyabildikleri bir dostluk serencâmıdır. Sohbetle içler içlere vurulur, kalbin ve rûhun emrinde bir samimiyet semâı yapılırdı. Lafı döndürüp dolaştırmak yoktu, dürüstlük ve ihlâs sohbetin ezeli şartı idi. Bu yüzündendir ki o mecliste tasannû kendine yer bulamaz, insana ve cemiyete ait bütün meseleler hakikat sıcağında konuşulurdu. Bu insanların tarih telakkileri, bu yüzden oldukça fonksiyoneldir; spekülasyona konu edilebilecek en ufak bir ip ucu bulmak mümkün değildir. Tereddütler hemen izâle edilir, sualler ânında cevap bulur, bir sehiv veya endişe hâsil olmuşsa pervasızca tesbit edilir ve kesinlikle adâvete mahal kalmazdı.

Bu sohbetlere yetişemeyen bizler için ise ayrıntıları tesbit edebileceğimiz hemen hiçbir teferruat yoktur. Sadece, vaktiyle böyle sohbetlerin yapıldığını ve bizi besleyen fikir

adamlarının buralardan yetiştiğini duyar, sohbet halkasına dahil bir büyüğümüzü kaybettiğimizde, hem kaybedilenin büyüklüğünü hem de yapılan işin cesâmetini anlarız. Zira bu kabil insanlar çok az yazmışlar veya hiç yazmamışlardır. Nice büyük fikir ve sohbet ehlinin varlığından ölümünden sonra haberdar olmuşuzdur. Bazen de bu mahiyetkâr insanlardan birinin birşey yazmaya başladığını duyarız; ama ya o yazılan bitmez veya yazılıp bitse bile bir mûrisinin sıradan bir ihtirası yüzünden yayınlanamaz.

Bu defa öyle olmadı, çoktan beri varlığından haberdar olduğumuz bir "efsâne kitap" Ötügen yayınlarının himmeti ile günyüzüne çıktı: Ziya Nur Bey'in Osmanlı Tarihi. Hep merak ederdim, "acaba Yahya Kemal veya Dündar Taşer bir Osmanlı Tarihi yazsalar, nasıl birşey olurdu" diye; şimdi bu sorunun cevabını "aşağı yukarı" biliyorum. Herhalde Ziya Bey'in kitabı gibi olurdu.

Bize Besdir Kim Dillerde Bir Efsânemiz Kaldı..⁽³⁾

Ziya Bey'in kitabı altı büyük boy cilt halinde neşredilmiş bir siyasi tarih. Rahmetli, vakanüvis geleneğine uyarak Hammer ve Cevdet tarihlerini tamamlayan bir Osmanlı Tarihi kaleme almış; 1826'dan öncesini muhtasar geçerken, sonraki devirleri oldukça tafsilatlı şekilde, kendi devlet tahlili ile birlikte bir "sohbet" tuta-nağı şeklinde vermiş. Ziya Bey Osmanlı Tarihini yazmamış, adeta anlatmış. Eseri okurken o hususi sohbetin sıcak havasını hissediyor ve kendinizi, insanı çeken, sanıp sarmalayan dertleşme üslûbu içinde buluyorsunuz. Rahmetli Dündar Taşer, "Siyasi hudutar imkanlarla ideallerin muhassalasıdır" diyordu. Tarih-i Ziyâ'yı başından sonuna kadar bu sözü'n yol arkadaşlığı ile okudum ve kitabın "hatmini itmâm" edene kadar sanki Yahya Kemal, Dündar Taşer ve Erol Güngör'lerin de dahil olduğu bir sohbet meclisinde bulundum. (Kitabı okuyacak olanlara tavsiyem saydığım isimleri eserleriyle birlikte okumalarıdır, eminim alacakları

(3) Hayâlî Beg.

lezzet iki katı ziyâdeleşecektir). Ziya Bey sanki uzak bir tarihi değil de şahsi mâcerasını anlatmış, samimi, sıcak ve ıstırahat yüklü bir macera.

"Bir gün olursan iki gözüm sen de aşka yâr,
Bu mâcerayı ben o zaman söylerim sana"⁽⁴⁾

Ziya Bey'in dili, bir medeniyetin muhasalası; esasen Osmanlı tarihi ancak böyle muhteşem bir Türkçe ile yazılabilir. Tarih, biraz da dil değil midir? (Aslında, dilden geçmeyen ne var ki?) Linguistik âlimleri, "Lisan tarihin arşividir; her kelimesinin altında aysberg gibi bir anlam yatar" diyorlar. Tanpınar'ı hatırlayınız. "Bir ânın hikayesi bile önemlidir. Çünkü hudedunda birikmiş asırlar vardır".

Osmanlıca yazılmış bir metni dahi söküp okumaktan âciz "Osmanlı Toplumsal Düzeni" uzmanlarının "İhtisas Barbarlığı"na maruz kalmış bir cemiyet için bu sözler ne ifade eder bilmem ama bildiğim, bir milletin tarihini anlamak için evveliyetle ve evleviyetle o milletin kelimelerinin tarihini bilmek zaruretidir. Ziya Bey'in tarihi, bu zaruretün bilhakkın ifâ ve ikâ edildiği bir metin hüviyetinde. Kaldı ki rahmetli, kitabını bitirmeden meş'um bir hastalığa dûçar olmuş ve eserini tamamlayamamıştı. Bu yüzden, kitap tam mânâsıyla tamamlanamamış; dipnotlar ve bibliyografya eksikleri ikmâl edilememiş yeniden gözden geçirilip (rahmetlinin tarih felsefesini şerhede-

ceğini vaadettiği) önsöz ve hatm-i kelâm fasılları yazılmamıştır. Buna rağmen "başka bir tarih" kitabıyla karşı karşıya olduğunuzu daha ilk sahifelerde anlıyorsunuz.

Kitaba Ziya Bey'den başka üç muharirin yazıları ilave edilmiş. Önsözünü yazan M. Niyazi Özdemir Bey, Ziya Bey ve tarihinden başka herşeyden bahsetmiş fakat Ziya Bey yok. Prof. Dr. Sadettin Ökten Beyefendi'nin yazılarında ise Ziya Bey hakkında müşahhas bir bilgiye rastlamıyor ve bu yazıda sadece Sayın Ökten'in Ziya Bey ile alakalı tahassüslerini okuma fırsatı buluyoruz. Belma Aksun imzalı yazıda Ziya Bey'in 29 Mayıs 1930'da Konya'da doğduğu ve hukuk tahsili yaptığını, 46 yaşında felç geçirip okuma, yazma ve konuşma yeteneğini kaybettiğini öğreniyoruz. Ziya Bey ile ilgili daha fazla bilgi olmalıydı diyeceğim ama ziyarı yok, zira Ziya Bey o koskoca altı cildin içinde duruyor zaten ⁽⁵⁾.

.....

Hülâsa,

"O deha öyle toplamış ki bizi

Yedi yüz yıl süren hikayemizi

Dinlemiş ihtiyar çınarlardan."

(4) Şeyh Gâlib

(5) Eserin tam adı künyesi: Ziya Nur Aksun, Tarihi Osmanlı Devleti'nin Tahlili, Tenkitli Siyasi Tarihi, 6 C Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.